ASOS JOURNAL
The Journal of Academic Social Science

Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 3, Sayı: 11, Nisan 2015, s. 95-105
Tevfik Fikret Özel Sayısı

Hülya BAYRAK AKYILDIZ[1]

TEVFİK FİKRET'İN ŞİİRİ ve PSİKOLOJİK PORTRESİ ÜZERİNE

Özet

Tevfik Fikret, şiirinde psikolojisinin en açık izlenebildiği şairlerimizdendir. Şiiri, adeta ruhuna açılan bir penceredir. Şiirlerindeki üslûp özellikleri ve temalar, psikolojik portresiyle yakından bağlantılıdır. Dönemine göre çok tartışmalı ya da zaman zaman ifrata kaçan çıkışları, coşkunun ve depresyonun dönüşümlü olarak izlendiği şiir evreni, gerçek hayattaki iniş çıkışlarıyla açıklanabilir. Aynı şekilde şiiri üzerinden, şairin psikolojik yapısı ve değişimleri üzerine varsayımlara ulaşılabilir. Bütün bunların ötesinde, bu makalede, şairin psikolojisinin ve bakış açısının, şiirindeki asıl güçlü ögeyi kurduğu gösterilmek istenmektedir. Fikret'in şiirini kanatlandıran, özgürce ifade ettiği duygularıdır. Hayal kırıklıkları, küskünlükleri, öfkesi, coşkusu, kararlılığıyla Fikret, "derin" ve "hakikî"dir. Bütün bu zıtlıkları içinde barındırması şiirini zenginleştirmiş, tektiplikten uzaklaştırmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tevfik Fikret, şiir, psikoloji, psikolojik portre.

ON TEVFİK FİKRET'S POETRY and HIS PSYCHOLOGICAL PORTRAIT

Abstract

Tevfik Fikret, is one of the poets, whose psyche can be traced down in his poetry. His poetry is almost like a window to his soul. Stylistic features and themes in his poetry are closely linked to his psyghological portrait. His ups and downs in real life has a lot to say about his controversial and somewhat marginal declarations, especially given the certain period of time that he speaks out, as well as the poetic universe marked with enthusiasm and depression that occur alternately. Likewise, we can reach some assumptions about his psyche and its changes, through his poetry. Beyond all these, this article aims to show that his psyche and point of view are the main elements to strengthen the structure of his poetry. His freely expressed feelings elevate his poetry. He is profound and genuine with all his frustrations, resentments, bitterness, anger, enthusiasm and determination. His poetry is enriched by covering all these oppositions.

[1] Yrd. Doç. Dr., Anadolu Üniversitesi, Yeni Türk Edebiyatı ABD., hbayrak@anadolu.edu.tr

Key Words: Tevfik Fikret, poetry, psychology, psyche, psychological portrait.

Servet-i Fünûn Döneminin en önemli şairi olmakla kalmayıp büyük kanatlarının altında kendi neslinden olduğu kadar kendisinden sonraki nesillerden de pek çok şairi toplamış olan Tevfik Fikret, şiirimizin aynı zamanda en ilginç edebî kişiliklerindendir. Servet- Fünûn şairlerinin gerek karakter özellikleri gerekse sansür ve siyasi baskı gibi dış etkenler sebebiyle, bireysel ve içe dönük olarak karakterize olan genel yapısına bir yanıyla eklemlenirken, bir yanıyla da toplumcu, dışa dönük, eylemci hatta öncü bir kimlikle karşımıza çıkar. Bu iki kimlik, toplumsal ve tarihî gelişmeler sonucunda, birbiriyle dönüşümlü olarak ve birbirini dönüştürerek ortaya çıkar. Bunun sonucunda da şair, ritmi ve evreni birbirinden farklı iki ayrı şiir evreni kurmuştur.

Fikret'in şiirinde kişiliğinin ve psikolojisinin doğrudan yansımasını görürüz. Bunun içindir ki Fikret'i anladıkça şiirlerini daha iyi yorumlar, şiirlerini bir gelişim çizgisi içinde izledikçe Fikret'i daha iyi anlarız.

Mehmet Kaplan, Tevfik Fikret ve Şiiri adlı eserinde şunları söyler:

"Türk edebiyatı, ilk defa Fikret'le samimî şiirin, daha iyi bir tabirle "mizaç şiiri"nin ne olduğunu idrak eder. Fikret sanatla hayatı birleştirmiştir. Ondan önce Türk lirizminin en büyük mümessili olan Abdülhak Hâmit'te dahi, yaşanmış duygular bu kadar çıplaklık ve samimiyetle ortaya konulmamıştır. Hâmit'in şiirinde fikir ve imaj, hakikî hissi örtmüş gibidir. Fikret ise, duygularını, şeffaf bir sanat tülü ile sarmıştır. Hatta denilebilir ki, onun sanatı, hislerini, örtmek ve boğmak şöyle dursun, bilakis belki olduğundan da fazla "reel" olarak verir. Şiiri kronolojik olarak takip edilecek olursa, ondan tam bir "ruhî tekâmül" görülür.1312'ye kadar "nikbin âşık ve içtimaî ıstıraptan bîhaber" olan şair, bu tarihten itibaren bedbin ve melankoliktir."[2]

Bununla birlikte tek yönlü bir ruhsal gelişimden söz etmek, şiirlerinin tanıklığında pek mümkün değildir. Servet-i Fünûn yıllarının fırtınalı siyasî yapısından ve toplumun, özellikle aydınların maruz kaldığı baskı ve sindirilmişlikten doğan bir karamsarlığın giderek arttığı gözlense de, esasen, şairin iç dünyasındaki dalgalanmalar, gerek bireysel gerekse toplumsal bir umutsuzluğun, acının, umudun ifadesi olarak şiirleşir.

"Sis"te II. Abdülhamit'e olduğu kadar, istibdat devrine sesini çıkarmayan, itiraz etmeyen yığınlara da en sert eleştirileri yapan, bu bağlam içinde İstanbul'u adeta lanetli ilan eden şair, "Rücû"da yumuşak ve zarif sözlerle İstanbul'un ve halkının gönlünü alır; bu şiirde, "Sis"teki karamsar ve gelecekten umutsuz bakış açısının yerini, insanından ve gelecekten umutlu, iyimser bir bakış açısı almıştır. "Bir Lâhza-i Ta'ahhur"daki haşin, dilinin kemiği olmayan, bir suikastçiyi yüceltecek kadar nefretle dolu ve ölçüsüz olan Fikret, II. Meşrutiyet'in ilanından günler önce yazdığı ve halkı yeni yönetimin üstünlükleri, erdemleri konusunda telkin vazifesi gören "Millet Şarkısı"nda coşkulu, içi içine sığmayan, vatanperver ve inançlı bir kimlikle, adeta bir eylem adamı olarak karşımıza çıkar. Çok umutlu olduğu yeni yönetim onu hayal kırıklığına uğratınca onlara da muhalefetin en sertini yapmaktan geri durmaz ve "Doksan Beşe Doğru"yu yazar. "Hân-ı Yağma" oklarını yeni yönetime doğrulttuğu bir başka önemli şiiridir. "Sancak-ı Şerif Huzûrunda" ile dünya savaşına girmemize cevaz veren fetvayı eleştiren Fikret, "Tarih-Kadim"le bu kez kutsal kabul edilen değerleri eleştiri konusu yapar. Denebilir ki Fikret, kendi ruhsal dalgalanmalarına toplumsal bir mahiyet kazandırdıktan sonra, bütün münzevîliğine, insanlardan uzaklığına rağmen bir vatan ve millet şairi olarak görülmeye devam etmiştir.

[2] a.g.e. s.199

Tanpınar, Fikret hakkında, döneminin şartlarının onun edebiyat alanında yükselmesi için ideal zemini hazırladığını tespit ettikten sonra şunları söyler:

"Talihin kendisi için hazırladığı imkânları çabuk fark etti, hattâ mizâcının zaaflarını bile ona göre terbiye etti. İnzivasını bir nevi peygamberane uzlet, çabuk darılıcı mizacını istiğna, hayat ve fiil alemindeki kabiliyetsizliğini yüksek bir mukavemet şekline soktu ve şiirinin bir zaman sadece melûl besteler çıkaran ferdî melankolisini tam lazım olduğu bir zamanda cemiyetin ıstırap ve ümitlerine tercüman yaptı.

Kısacası orta çapta bir küçük burjuva şairi iken, cemiyet için bir nevi ahlâk ve medeniyet havarisi oldu."[3]

Aynı yazıda devamla, bunları söylemekle Fikret'i küçültmüş olmadığını, onun irade ve anlayışının zaferini kaydetmiş olduğunu söyler. Ona göre Fikret, devrinde nadir olan "içtimaî hayatta ahlâklı ve dürüst olmak" meziyetine sahiptir. Hiçbir iş yapılmadığı için memuriyetinden ayrılması, daha sonra kendisine getirilen maaşları, çalışmadığı halde para alamayacağını söylerek reddetmesi, Fikret'in kişiliğine ve ahlâkî tutarlılığına ilişkin önemli bir ipucudur.

Ahlâkî tutarlılık sayılan şeyin, aslında Fikret'in maddî bakımdan kimseye minnetinin olmasını gerektirmeyecek bir rahatlık seviyesinde olmasıyla ilgisini kuranlar olmuştur. Ancak, Tanzimat'tan beri adeta tipikleşen, yönetici sınıftan olan ya da onun memuriyetinde bulunan, seçkin ailelerden gelen aydınlardan çoğunun böyle bir tepki gösterememiş olması, Fikret'in kendine has düşünüş ve davranış tarzının, salt dış faktörlerle açıklanamayacağı düşüncesini desteklemektedir.

I. Karamsarlık ve İyimserlik Arasında

Fikret'in özellikle ilk dönem bazı şiirlerinde daha aydınlık bir tabiat algısı görülürken gerek Servet-i Fünûn dönemi şiirleri, gerekse "Sis"in bir başlangıç noktasını teşkil ettiği toplumsal ve siyasî içerikli şiirlerinde karanlık bir hava vardır. Bu inişli çıkışlı psikolojik görünüm, hayatı boyunca sürmüştür.

Çocukluğu hakkında çok fazla bilgi sahibi olmadığımız Fikret, on iki yaşında bir çocukken annesi Hatice Refia Hanım'ı kaybetmiştir.[4] Kuşkusuz bu olay, onun duygu dünyasını etkilemiş olmalıdır.

Karamsarlık, Servet-i Fünûn şair ve yazarlarında ortak bir özelliktir. Dolayısıyla bunun nedenlerini öncelikle dış etkenlerde aramak gerekir.

Halid Ziya, *Kırk Yıl*'da Servet-i Fünûn döneminin siyasî baskı, sansür ve jurnalcilik açısından değerlendirmesini yapar ve tarihten, dinden, siyasetten bahsetmenin imkansızlığını, sayıları gün geçtikçe artan yasak kelimelerin yol açtığı sansür ve otosansürü anlatır.[5]

Fikret'in babasının da jurnalcilik sonucu Hama'ya sürülmesi, siyasî baskının, sansür ve otosansürün yanı sıra ailesine uygulanan baskı yönünden de Fikret'in iyiden iyiye yakınına uzandığının işaretidir. Dönemin şartları şairin karamsarlığına ve münzevi yaradılışına hiç kuşkusuz etkide bulunmuştur. Bununla birlikte Fikret'in huzursuzluğunda ve karamsarlığında dış etkenlerden çok mizaç özelliklerinin ve bakış açısının etkili olduğuna inanmak için pek çok sebebimiz var. Şiirlerinden olduğu kadar arkadaşlarının ve tanıdıklarının hakkındaki

[3] "Fikret Hakkında", Edebiyat Üzerine Makaleler, s. 266-267.
[4] Mehmet Kaplan, Tevfik Fikret ve Şiiri, s.18
[5] Halit Ziya, Kırk Yıl, s.433

tanıklıklarından da mükemmeliyetçi ve idealist bir ahlâk anlayışına sahip olduğu anlaşılan Fikret, belki iç dünyası ile dış dünya arasındaki bu uyumsuzluktan ötürü geçimsiz ve esnek olmayan bir insan olarak tarif edilmiştir.[6] Zaman zaman inzivaya çekilmesinde, çevresine ve hayata küsmesinde, kuşkusuz kendi ahlâkî tutarlılığını başkalarında görememenin verdiği hayâl kırıklığı bir etken olmalıdır.

Halit Ziya, Fikret'in "mârizane bir hülyaperestliğe esir" olduğunu söyler. Ona göre Fikret, "hiçbir zaman hayatın zaruretlerine katlanamamış, beşeriyet nasılsa öyle telakki etmeye rıza göstermemiş, mümkünlerle muhalifleri, tabiîlerle hayalîleri birbirinden ayırarak bunların arasında bir tevazün noktasına emellerini imale edememiş"tir.[7] Bu da onu gerçek hayattan uzaklaşarak hayale sığınmaya sevk etmiştir. "Sühâ"da "-Evet, hakîkati hulyâya hep fedâ ederim"[8] diyen şairin, hayâle sığınmadığında da gerçeği hep hayâlle kıyaslama eğiliminde olduğu görülür.

Mehmet Kaplan, yazılış tarihleri belli olmadığı için içerik ve dönem ilişkisi kurulamayacak olan "Eski Şeyler" başlıklı şiirlerinde, Fikret'in kâh iyimser kâh karamsar olduğunu söyler. 1312'den itibarense, artık kronolojisi tespit edilmiş şiirler sayesinde Fikret'in melankolisinin zamana bağlı değişimleri izlenebilmektedir. "Belki Hayır", "Nâdim-i Hayât", "Tefekkür", "Hayâl-i Hodbîn", "Hâb-ı Girîzân" şiirlerinde giderek artan bir melankoli gözlenmektedir. "Toprak"ta bedbinliğini bir felsefeye dönüştürdüğünü, "Yarın"da "acı da olsa yaşamak gerekliliği"ni ifade ettiğini; "Sâhâyıf-ı Hayatımdan" şiirinde hakikatten çekindiğini, tabiatın bile ona sıkıntı verdiğini, ancak Fikret'in burada asıl kendi mizacından şikayetçi olduğunu söyler. Dünyayı, tabiatı böyle görmesine yol açan, mizacıdır.[9]

"Hayâta Karşı Beşer"de bu bakışın izlerini görürüz. Hayat güleryüzlü, şefkatli bir kadına benzetilir, insansa sebatsız alçak bir aşkla onu kirleten, iğfal eden bir aşığa... İnsanın yapısı budur, daima "güneşte siyâh bir göz, en temiz vicdanda gizli bir leke fark etmek" ister. Bu yüzden,

İncinme kendi kendine, içlenme, ey kadın,

Mel'un eden de biz seni tel'in eden de biz![10]

der şair. Burada hayata karşı nesnel bir bakış görülür.

Hasan Âli, "Fikret'in Ruhu ve Felsefesi" başlıklı makalesinde Fikret'i ruhsal yapısı bakımından analiz eder ve onunki gibi ruhların "etraftan müteneffir, mevcut alemin haricinde, kendilerine müstakil ve her tesirden azade bir muhit halk etmek" istediklerini; "alıngan, çekingen ve merdümgiriz" olduklarını söyler. Fikret'in iradesinde, nehyin, yani psikolojideki terimiyle ket vurmanın çok güçlü olduğunu, bu nedenle mücadeleden sakınmış olduğunu, ayağına gelen vazifeleri zihnindeki mükemmel numunelere uygun bulmadığından az zaman için yapabildiğini ve nihayet büsbütün kendi kabuğunun içine çekildiğini söyler.[11]

Yakın çevresinin tanıklıklarından, çabuk darılan, alıngan bir kimse olduğu anlaşılmaktadır. Hüseyin Cahid, onun Galatasaray'dan ayrılışı üzerine sorulan bir soruya,

---

[6] Kırk Yıl, s. 447
[7] Halit Ziya, "Tevfik Fikret'e Dair", Varlık, C. 4, S. 84, 1 İkinci Kanun 1937, s. 183-184.
[8] "Sühâ", Bütün Şiirleri, s. 270
[9] Tevfik Fikret ve Şiiri, s. 81-88
[10] Bütün Şiirleri, s. 553.
[11] a.g.m. Millî Mecmua, C. 2, S. 20, 1 Eylül 1340, s. 309-311

Fikret'in asabî bir yapısı olduğunu, her şeye çabuk kırıldığını ve mantığından ziyade hissiye davrandığı şeklinde cevap verir. Fikret'le çocukluk arkadaşı oldukları ve beraber okula gittikleri halde, bir hiç yüzünden kendisini incittiğini ve senelerce dargın durduklarını söyler.[12] Şiirlerinde sıklıkla karşımıza çıkan bir tema olan insanlardan uzaklaşma isteği, muhtemele karakterinin bu uzlaşmaz ve kırılgan yapısından ileri gelmektedir.

Zaman zaman kapıldığı hiçlik ve amaçsızlık duygularının da birbirini üreterek karamsarlığını pekiştirdiği görülür. Bazen bir idealist olarak karşımıza çıkan ve toplumsal dönüşüm için harekete geçmek için kendinde takât bulamasa da gelecek nesillere izlenecek yolu coşkuyla telkin eden Fikret, bazen hiçbir şeyde bir anlam bulamaz; böyle durumlarda onun için "ezelî bir şifâdır aldanmak". "Gayyâ-yı Vücûd", bu karamsar havanın en belirgin olduğu şiirlerdendir:

(...)

"Ruhunuzdan ne kadar gelse nida-yı nefret

Oradan ayrılamaz dikkatiniz bir müddet,

Oradan dönmeye kuvvet bulamaz gözleriniz...

İşte gayyâ-yı vücud, işte o zulmet, o batak;

Beşerin işte, pür ümmîd ü heves, kıvranarak

Ka'r-ı târında şinâh ettiği girdâb-ı ufûl!

Ruh-ı sâfı şeb-i a'mâkına ettikçe nüzûl

Çırpınır gayz u teneffürle; fakat bî-ârâm

Edecektir bu nüzûlünde ebedlerle devam."

Fikret şiirde hayatı bir cehennem kuyusu olarak görmekte, ne intihara cesaret edebilmekte ne de bu bedbinlikten bir kurtuluş bulabilmektedir. İnsan bu kuyuya sıkışmıştır ve hayat bir bataklık gibi onu içine çekmektedir. Adeta hareketsiz ve iradesizdir. Yalnızca şikayet eder ve hayat karşısındaki duygularını dışavurur.

"Zerrişte"[13]de, kedisini "mağrur ve muhakkir" sözleriyle tanımlar, kendisiyse bîçareliğinden hep tırmalanmaktadır. İnsanlarla ilişkisi de tıpkı kedisiyle olan ilişkisine benzemektedir şaire göre:

"Sevdiklerimin ben

Hepsinde bu tırnakları, hepsinde bu hâli

Hepsinde bu hırçın kedi sîmâsını gördüm"[14]

"Bir Perde-i Teselli"de kör bir dilenciye bakarak onun görmemek saadetine sahip olduğunu düşünür:

[12] "Büyük Anketimiz", Yeni Sabah, S. 533, 25 Ekim 1939, s. 4.
[13] Fikret'in kedisinin adı.
[14] Bütün Şiirleri s. 359

"Acı bir levha şübhe yok ki hayat,

Görmemek en büyük tesellîdir."[15]

Bu şiirde de görüldüğü gibi zaman zaman bir "nâdim-i hayât"tır, bir gayya kuyusundadır, bir perde-i teselliye muhtaçtır. Böyle zamanlardır ki ona kaçışı, insanlardan uzak, düşsel bir yumuşaklıkta huzurlu ütopik mekânları, hayatları ilham eder: "Bir Ömr-i Muhayyel"de, "gül-bünler içinde bir kuşcağızın ömr-i bahârisi kadar hoş; göllerde bir dalgacığın ömrü kadar zâ'il ü muğfel" bir "ömr-i muhayyel"i tasvir eder. [16]

"Ne İsterim?" kaçış özleminin ifadesi olan bir başka şiiridir: Şair "bî-hazer bir hayât-ı mürgâne"nin hayalini kurar; bu hayatta şair "bütün âlâyıktan mütecerrid, bütün hakâyıktan mütebâ'id" olmak istemektedir.[17] Bireysel konulu bu şiirlerinde bütünüyle liriktir.

Tanpınar, Rübâb-ı Şikeste'de epeyce yer tutan tabiat şiirlerinin, "hiçbir surette tatminkâr olmayan hayat"tan kaçışı ifade ettiğini söyler.[18] Bu romantik bir tavırdır. Fikret'in karamsar ve depresif duygu durumu, devrinin romantik ve sembolist akımlarında da temel bir özellikti. Ancak Fikret'in bu akımlardan doğan bir etkiden dolayı depresif ve karamsar şiirler yazdığı söylenemez. Tam tersine bu akımlara ve şairlere duyduğu ilgide mizaç yakınlıkları rol oynamış olmalıdır.

Gerçek hayatta da şiirlerine yansıdığı gibi dış dünyayla ve çevresiyle arasında kopuşlar ve uzaklaşmalar yaşanmaktadır. Serol Teber, Fikret'in psikolojik yapısı üzerine çözümlemeler yaptığı Aşiyan'daki Kâhin, Tevfik Fikret'in Melankolik Dünyası'nda şunları söyler:

"Zaman içinde çevresiyle kendisi arasında her geçen gün büyüyen bir yarık ortaya çıkmış, korku, hüzün, öfke doğurması olası gereksiz çatışmalara yer vermemek için dış dünyadan iç dünyasına doğru yönelmeye, kendi üzerine kapanmaya başlamıştır. Burada benliğini tümüyle kin, hınç, tiksinme kaplamıştır. Kişiliğinde izlenen hırçınlıklar, yaşadığı toplumsal ortamın onun mizacındaki izdüşümleri olarak ortaya çıkmış, sevgisizliğini, insanlar arası ilişkilerinin tehlikeli düzeylere geldiğini anlatmaya çalışmıştır."[19]

Aslında Fikret'in psikolojisini çözümleme çalışmaları bir hayli eskidir. A. İzzettin, 1929'da İçtihat'taki on bölümlük yazı dizisiyle Fikret'i psikanaliz yöntemiyle anlamaya çalışır. Ancak yazar, Freud'un teorilerindeki her semptomu değişik şiirlerde görme ve Fikret'in psikolojisini bu bağdaştırmalar üzerinden açıklama gayreti içinde bir yerden sonra ifrata kaçar ve Fikret'e atfetmediği neredeyse hiçbir psikolojik hastalık kalmaz:

"Hayat-ı umumiyeye ait olan bu ruhi muarezeyi bir tarafa bırakacak olursak, Fikret'in asarında da aynı dargın ve alıngan ruhiyetin tezahürünü görürüz. "Hasan'ın Gazası"nda parlak bir vatanperver, Kılınç'ta canlı bir militarist olan Fikret, Tarih-i Kadim'de bir beynelmilelcidir. Allahu Ekber Allahu Ekber'de dindar olan muharrir Tarih-i Kadim'e Zeyl'de dinsiz görünür. Şuna dikkat etmelidir ki Fikret, bütün bu eserlerde samimidir. Silsile-i tezadın izahı ancak zatiyat "autisme" ıtlak edilen halet-i inficariye ve "ambivalence" ile kabildir."[20]

---

[15] Bütün Şiirleri, s.396
[16] Ömr-i Muhayyel, Tevfik Fikret, Bütün Şiirleri, s. 368
[17] Ne İsterim, a.g.e., s.401
[18] Fikret Hakkında, Edebiyat Üzerine Makaleler, s. 272
[19] a.g.e., s.190

[20] A. İzzettin, "Tevfik Fikret ve Psychanalyse Tetkikleri 2" İçtihat, S, 282, 5 Teşrinievvel 1929, s. 5269-5270.

Fikret'in psikolojik yapısını çözümleme teşebbüsünün bir diğeri aynı zamanda yakın arkadaşı olan Rıza Tevfik'ten gelir. Rıza Tevfik, "Bir Büyük Şairin Çehre-i Mâneviyeti" adlı yazısında, özellikle "Gayyâ-yı Vücud" üzerinde durarak, son derece hassas, alıngan, çekingen ve çirkinliklerden nefret eden bir mizaca sahip olması dolayısıyla, onun, bir tarafıyla Jean Jacques Rousseau'ya, bir tarafıyla da Nietzsche'ye benzediğini söyler.[21]

Fikret'teki bu hiçlik duygusunda inançsızlığın etkili olduğu birçoklarınca savunulmuştur. Hasan Âli, Fikret'i inançsızlık açısından değerlendirir ve hayata ve varlığa bakışı açısından Schopenhauer'a benzetir; Fikret'in de Schopenhauer gibi hayata sonu belirsiz, tahammülü mukadder, amaçsız bir çaba olarak baktığını söyler. "İnanmak İhtiyacı" adlı şiirinin,

Bütün boşluk: Zemin boş, âsümân boş, kalb ü vicdan boş;
Bütün boşluk: Döner bir hîçî-i mûhiş civârımda,

dizelerini, Fikret'in "var sanılan her şeyin bir hiçten ibaret olduğuna" inandığına delil gösterir. Bunların üstüne şairin "İnanmak. .. İşte bir âgûş-ı rûhânî o gurbette" demesini "garâbet-i şairâne" olarak değerlendirir.

... fakat zi-his

Bir adem, bir adem fakat yaşayan,

Çarpınan, uğraşan, koşan, arayan

Bir adem, bir hayat-ı mahrûme! ..

dizeleriyle, şairin hayat anlayışını ortaya koymak ister. Buna göre "varlığın nokta-ı insiyakında adem var" dır.[22] Amaçsız bir boşluğun yol açtığı buhran tasvir edilir.

Oysa Fikret her zaman melankolik olmadığı gibi zaman zaman inançlarından, amacından, kimliğinden çok emin gözükür:

Kimseden ümmid-i feyz etmem, dilenmem perr ü bâl
Kendi cevvim, kendi eflâkimde kendim tâirim
İnhinâ tavk-i esaretten girândır boynuma;
Fikri hür, irfânı hür, vicdânı hür bir şâirim

dizelerinde kendini bağımsız, kimseden yardım beklemeyen, "fikri hür, irfânı hür, vicdânı hür" bir şair olarak tanımlarken kendinden emin ve mağrurdur. Aynı dizeler kendini yüceltirken başkalarını da gizliden suçlar; o kimseden kol kanat dilenmezken başkaları bunu yapmakta, böyle yükselmektedirler. Bu da Fikret'in küskünlüğünün sebeplerindendir. "Sis"te istibdat baskısı altındaki İstanbul'u resmederken, toplumun hemen bütün katmanlarına karşı öfke içinde olduğunu görürüz, basın, ordu, aydınlar, halk, kısaca herkes suçlu ve kirlidir. Bütün toplumsal içeriğine rağmen şiirde harekete geçirici, eylemci bir çağrıya rastlanmaz; bilakis Fikret küskünlüğünün ve inzivasının gerekçelerini açıklar gibidir.

"Toprak vatanım, nev'-i beşer milletim"[23] derken kimlik karmaşası içinde görünmez, evrensel bir bakış açısının temsilcisi olur. "Haluk'un Vedaı"nda "Bize bol bol ziyâ kucakla getir!"[24] sözleriyle, oğlunun şahsında gençliğe, bilimle toplumu aydınlatmaları için çağrıda

[21] "Rıza Tevfik'in Kalemiyle Tevfik Fikret", Tarih ve Toplum, S. 216, Aralık 2001, s.13-18.
[22] Hasan Âli, a.g.m.
[23] "Halûk'un Âmentüsü", Bütün Şiirleri, s. 541
[24] Bütün Şiirleri, s.544

bulunur. "Halûk'un Amentüsü"nde, "Bir gün yapacak fen şu siyah toprağı altın,/Her şey olacak kudret-i irfanla... inandım" derken bilime inancı tam olan bir pozitivisttir. İnsanlığın geleceğinden umutludur, insanlık bilimle ilerleyecektir. " Şüphe bir nura doğru koşmaktır" derken "İnanmak İhtiyacı"ndaki bunalımlı havadan uzaktır. "Bugünün gençlerine" ithafıyle yazdığı "Ferdâ"da gençlere, vatanın bütün ümidinin onlarda olduğunu söyler, nasihat eder: "Uğraş, didin, düşün, ara, bul, koş, atıl, bağır; / Durmak zamanı geçti, çalışmak zamânıdır!"[25] Burada iyimser bir Fikret'le karşılaşırız.

Fikret'in edebiyatımızdaki nevi şahsına münhasır yeri de kısmen bu gelgitleriyle açıklanabilir. Zira bedbinliği, umutsuzluğu, karamsarlığı, inziva düşlerini olduğu kadar, fikri, ilerlemeyi, aydınlanmayı da coşkuyla anlatır. Kendi ruhundaki dalgalanmaları, melankoliyi ve coşkuyu kolektif bir niteliğe bürümesini bilmiştir.

Vasfi Mahir, Fikret'i "ekseriyetle sanatını aşkına feda eden bir mefkûreci" olarak tanımlar; tıpkı Namık Kemal gibi onun da hemen bütün yazılarını bir şey duyurmak, bir şey anlatmak için yazdığını söyler. Ona göre Fikret'in asıl kıymeti de buradadır: "O, Türk edebiyatında yol gösteren bir şair, bir mürşit, bir peygamberdi"r:

"Balıkçılar, Hasta Çocuk, Yağmur, Fener, Bisiklet, Kılıç, Buda...Türk edebiyatına ilk defa Tevfik Fikret'in kalemiyle girmiş mevzulardır. Üstat geçinen birçok şairlerin meyhane köşelerinde müşterek gazel söylediği bir devirde dört kişinin muhaveresinden ibaret olan Hasta Çocuk şiirini yazmak çok büyük işti.

Millî mevzularda lisanı pek coşkun ve müessirdir. O, Hamit gibi şiirden bir cihan yaratamadı. Fakat sanattan bir mâbed inşa etti ki mislini ne Hamit ne Cenap ne de en çok ümit ettiğimiz Millî Edebiyatçılar vücûda getiremedi. Zamanında derin bir boşluk dolduran Fikret'in bugün yeri bomboş! Toplanışlarımızda okıunacak vatanî şiir ararsak derhal Rübab-ı Şikeste ve Haluk'un Defteri'ne müracaat ederiz: İşte Ferda, işte Sabah Olursa, işte Haluk'un Vedaı ..."[26]

Vasfi Mahir'in tespitleri de, Tanpınar'ın, Fikret'in asıl değerini toplumsal nitelikli şiirlerde bulduğuna dair tespitiyle uyum içindedir. "Sis"le başlayan süreçte bireysel romantik şiir evreni toplumsal bir nitelik kazandı. Fikret, topluma bakışında da romantiktir çünkü çoğunlukla mevcut durum ile kendince olması gereken arasındaki farka odaklanır; bu farkın derinliğinden ötürü acı duyar. Mizaç özelliklerinin ve iç dünyasındaki dalgalanmaların toplumsal içerikli şiirlerindeki coşkunun temel nedeni olduğunu unutmamak gerekir. Fikret etkiliydi, çünkü inancında, ahlâkında, öfkesinde, düşmanlığında ve küskünlüğünde hakikî idi.

Kimlik ve kendilik algısı bakımından şairi, kendinden emin, özgüvenli, bir miktar büyüklenmeci görürüz. "Târih-i Kadîm'e Zeyl"de, Robert Kolej'de çalıştığı için onu "protestanlara zangoçluk etmek"le suçlayan Mehmet Âkif'e cevap verirken, uğradığı hakarete rağmen, örneğin bir "Târih-i Kadîm"deki haşin tabiatının yerinde daha dingin, sakin ve kendinden emin bir edası vardır:

Ben ne ma'bud ne muabbid bilirim:

Kendimi hilkâte âbid bilirim.

Gökte binlerce mesâcid görürüm,

[25] Bütün Şiirleri, s. 564-565
[26] "Tevfik Fikret ve Edebiyatımızdaki Mevkii", Meşale, S. 4, 15 Ağustos 1928, s.1-3

Onda vicdânımı sâcid görürüm.

....

Düşünüp işlemek âyinimdir,

Yaşamak dini benim dinimdir.

Mü'minim varlığa imânım var,

Her kanat bir melek eyler ikrâr.

Enbiyâdan yaşarım müstağnî

Bir örümcek götürür Hakk'a beni.[27]

Bununla birlikte Fikret'in ruhsal olarak tam bir dinginliğe kavuştuğunu söylemek zordur. Şiirlerinde hep bir kendini ikna çabası göze çarpar.

Fikret belki mizacı itibarıyle siyasî bir aktivist olamazdı; şiirlerinde kusursuzlukla resmedilen ideallerin peşinden koşacak takâti çoğunlukta yoktur. "Sabah Olursa"da, geleceği umutlu bir biçimde resmederse de kendini o manzaranın bir parçası olarak göremez:

Bu memlekette de bir gün sabah olursa, Halûk,
Eğer bu memleketin sislenen şu nâsiye-i
Mukadderâtı, kavî bir elin kavî, muhyî
Bir ihtizâz-ı temâsıyla silkinip şu donuk,
Şu paslı çehre-i millet biraz gülerse... O gün
Ben ölmemiş bile olsam, hayâta pek ölgün
Bir irtibâtım olur şüphesiz; -O gün benden
Ümîdi kes, beni kötrüm ve boş muhîtimde
Merâretimle unut; çünkü leng ü pejmürde
Nazarlarım seni mâziye çekmek ister; sen
Bütün hüvviyet ü uzviyyetinle âtîsin:
Terennüm eyliyor el' an kulaklarımda sesin![28]

Ancak, yine bu takatsiz, gelecekten umutsuz ve karamsar insandır, tam İkinci Meşrutiyet'in ilanı öncesi şunları söyleyen:

Zulmün topu var, güllesi var, kal'ası varsa,

Hakkın da bükülmez kolu, dönmez yüzü vardır;

Göz yumma güneşten, ne kadar nûru kararsa

Sönmez ebedî, her gecenin gündüzü vardır.[29]

Daha sonra, onun beklentilerine cevap veremeyen yeni yönetim de psikolojik çöküşe eşlik eden öfkenin hedefi olacaktır. Bununla birlikte bu yergi şiirleri kuru ve renksiz olmayıp bilakis, şairle özdeşleşmiş, onun asıl gücünün ortaya çıktığı duygusal şiirlerdir.

[27] Târih-i Kadîm'e Zeyl, Tevfik Fikret, Bütün Şiirleri, s. 663
[28] Bütün Şiirleri, s.461
[29] Millet Şarkısı, Bütün Şiirleri, s. 487

Sonuç Yerine

Fikret, edebiyatımızın en büyük, aynı zamanda en tartışmalı şairlerinden biridir. Şiirleri tartışmalar yaratmış, kendisine hayranlar, taraftarlar kadar düşman da kazandırmıştır. Deyim yerindeyse o, sansür devrinin otosansürsüz şairidir. Şiirleri, penceresinden şairin ruhuna dokunulabilecek kadar şeffaftır.

İzzettin Şadan, Sis, Hân-ı Yağma, Bir Lahzâ-ı Taahhur, Doksan Beşe Doğru gibi parçaların ancak Roma şairlerinde ve bazı İngiliz muharrirlerinde görüldüğünü söyledikten sonra, "Bu tarzda muhitini tamamen afaki bir görüşle alegorik bir levha suretinde canlandırıp kırbaçlama bir şairin orijinalitesi değil de nedir?" der.[30] Ona göre, Fikret'in şiiri, bugünkü psikolojinin şiirde bulduğu vasılların hepsine hâkimdir. Heyecan ve müphem bir düşünce verir, ahenkli tekrarlarıyla kendinden geçirir, yani bariz bir halet-i ruhiye doğurur ki şiirin vazifesi de budur.[31]

Onu en yakından tanıyanlardan biri olan Halid Ziya, onun "pek az okur bir şair" olduğunu kaydettikten sonra şunlar söyler:

"Onun hepimizi hayretlere boğan kudreti asıl bunun için bir mucize kabilindendir. (...) Türk şiirini, o zamana kadar vasıl olmadığı safvet ve fasahate ulaştıran, duymakta görmekte o zamana kadar duyulmamış, görülmemiş yeniliklerle Türk hassasiyetine başka ufuklar açan Tevfik Fikret, bunları bulmak için harice bakmaya lüzum görmemiş, gözlerini kapamış ve bütün sanatının ibdalarını kendi fıtratının kaynağında bulmuştur."[32]

Bu tanıklık da, Fikret'in iç dünyasının karmaşasının, şiirlerine gücünü veren asıl etken olduğunu doğrulamaktadır.

Şairin psikolojisini ve meselelere bakış açısını anlamak, bizi özellikle bunun sanata nasıl dönüştüğü ölçüsünde alakâdar etmektedir. Bu fırtınalı ruh, inişleri çıkışları, açılma ve kapanmalarıyla bize birbirinden farklı ama birbirine eklemlenen iki şiir evreni armağan etmiştir. Bütün bu iniş çıkışlar ve psikolojik karmaşa, bireysel ya da toplumsal içerikli olsun, güçlü şiirlere dönüşmüştür. Bu karmaşaya yakından bakıldıkça, şiir evreninin daha iyi anlaşılması sağlanacaktır.

KAYNAKLAR

HASAN Âli, (1340), "Fikret'in Ruhu ve Felsefesi", Millî Mecmua, C. 2, S. 20.

İZZETTİN, A., (1929),"Tevfik Fikret ve Psychanalyse Tetkikleri 2" İçtihat, S, 282.

KAPLAN, Mehmet, (1946), Tevfik Fikret ve Şiiri, Türkiye Yayınevi, İstanbul.

KOCATÜRK,Vasfi Mahir, (1928), "Tevfik Fikret ve Edebiyatımızdaki Mevkii", Meşale, S. 4.

ŞADAN, İzzettin, (1940), "Tevfik Fikret Meselesi", Yeni Adam, S. 303, s. 8-9.

TANPINAR, Ahmet Hamdi, (2005), "Fikret Hakkında", Edebiyat Üzerine Makaleler, Dergâh Yayınları, İstanbul

[30] İzzettin Şadan, "Tevfik Fikret Meselesi", Yeni Adam, S. 303, 17 Ekim 1940, s. 8-9.
[31] a.g.m.
[32] Kırk Yıl, s. 375

UÇMAN, Abdullah, (2001), "Rıza Tevfik'in Kalemiyle Tevfik Fikret", Tarih ve Toplum, S. 216.

UŞAKLIGİL, Halit Ziya, (1945), Kırk Yıl, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul.

(1937)"Tevfik Fikret'e Dair", Varlık, C. 4, S. 84, s. 183-184.

TEBER, Serol, (2002), Aşiyan'daki Kâhin, Tevfik Fikret'in Melankolik Dünyası, Okuyan Us Yayınları, İstanbul.

Tevfik Fikret (2001), Bütün Şiirleri, TDK Yayınları, Ankara.

"Hüseyin Cahit Yalçın Büyük Anketimiz için Ne Diyor?" (1939), Yeni Sabah, S. 533, s. 4.